

Όσο γενναιόδωρη και αν ήταν η βοήθεια και όσο μεγάλη η συμπάθεια, δεν θα μπορούσαν να αντισταθμίσουν αυτά που έχασε για πάντα η Λισαβόνα. Μόνον οι ανθρώπινες απώλειες ήσαν αμέτρητες και, εν πολλοίς, αδύνατο να υπολογιστούν με ακρίβεια. Τα δημοτολόγια και τα ληξιαρχεία θα μπορούσαν να προσφέρουν μια σχετικά ακριβή εικόνα της κατάστασης, αλλά η πυρκαγιά είχε καταστρέψει πολλά ενοριακά αρχεία εκκλησιών. Κανείς δεν ήταν σε θέση να δώσει τον ακριβή αριθμό εκείνων που είχαν τραπεί σε φυγή και δεν είχαν επιστρέψει, ή εκείνων που κατάπιε το παλιρροϊκό κύμα και χάθηκαν στη θάλασσα, ή εκείνων που απανθρακώθηκαν από τη φωτιά. Ο αριθμός των νεκρών μεγάλωνε συνεχώς, διότι πολλοί από τους βαριά τραυματισμένους υπέκυπταν. Ο ακριβής υπολογισμός των ανθρώπων που χάθηκαν στην καταστροφή αποτελούσε για πολύ καιρό αντικείμενο συζήτησης, ενώ κάθε εκτίμηση ήταν δυνητικά αδύνατο να επαληθευτεί. Οι αρχικές εκτιμήσεις αμέσως μετά το σεισμό μιλούσαν για περίπου 100.000 νεκρούς – σχεδόν ο μισός πληθυσμός της πόλης, ο αριθμός όμως αυτός αμφισβητήθηκε γρήγορα, από σύγχρονες πηγές, ως υπερβο-

λικός. Πιθανότατα, το ένα τέταρτο των κατοίκων της Λισαβόνας έχασαν τη ζωή τους, παρά το ότι ορισμένοι παρατηρητές, όπως ο πατήρ Manuel Portal, επέμεναν να ισχυρίζονται πως «σύμφωνα με τη γνώμη συνετών και καλά ενημερωμένων πολιτών, οι οποίοι δεν αφήνονται να παρασυρθούν από φήμες του δρόμου, ο αριθμός των νεκρών ήταν μεταξύ δώδεκα και δεκαπέντε χιλιάδων».¹

Ακόμα όμως και οι πλέον μετριοπαθείς εκτιμήσεις για μερικές δεκάδες χιλιάδες θύματα προκαλούν ρίγος. Μέσα σε μερικές ημέρες, η Λισαβόνα έχασε το 10% των 250.000 κατοίκων της. Η πόλη κυριολεκτικά αποδεκατίστηκε. Αν και σημαντικό μέρος των νεκρών προέρχονταν από τα φτωχά κοινωνικά στρώματα, των οποίων οι ετοιμόρροπες τρώγλες δεν μπόρεσαν να αντέξουν τις δονήσεις, ο σεισμός ήταν φυσικό να μην κάνει διακρίσεις. Από την πολυπληθή εκκλησιαστική κοινότητα της πόλης, σκοτώθηκαν διακόσια τέσσερα άτομα, μεταξύ των οποίων εξήντα τρεις καλόγριες του τάγματος της Santa Clara, των οποίων η εκκλησία και το μοναστήρι κυριολεκτικά ισοπεδώθηκαν. Όσοι πιστοί παρακολουθούσαν ευλαβικά τις λειτουργίες αποτέλεσαν πιθανώς τον ευκολότερο στόχο. Εξακόσιοι τάφηκαν ζωντανοί κάτω από τα ερείπια της μονής των Φραγκισκανών, τετρακόσιοι χάθηκαν στην εκκλησία της Santa Trindade, τριακόσιοι καταπλακώθηκαν στο μοναστήρι της Nossa Senhora da Penha de França και 137 κάρκιναν ζωντανοί στον καθεδρικό ναό Sé. Όλοι τους είχαν τουλάχιστον την παρηγοριά ότι ετελεύτησαν το βίο σε ιερό χώμα.

1. F. L. Pereira de Sousa, *O terremoto...*, ό.π., παρ. 694.

Μόνο μια χούφτα θύματα προέρχονταν από τους ευγενείς της πόλης, μεταξύ τους όμως ήταν η Maria da Graça de Castro, μαρκησία de Lourical, και ο Manuel Varejão de Távora, ιεροεξεταστής της Λισαβόνας, αμφότεροι γόνοι των πλέον αριστοκρατικών οικογενειών της Πορτογαλίας.² Χάθηκαν επίσης οι υπουργοί Οικονομικών και Στρατιωτικών Υποθέσεων. Ιδιαίτερα τραγικός υπήρξε ο θάνατος των τετρακοσίων ασθενών του νοσοκομείου των Αγίων Πάντων που κάπκαν ζωντανό στα κρεβάτια τους. Για τους εξήντα επτά βρετανούς υπηκόους που έχασαν τη ζωή τους, συμπεριλαμβανομένων σαράντα εννέα γυναικών, ο Abraham Castres έκρινε σκόπιμο να κάνει διάκριση μεταξύ των θυμάτων: «Μεταξύ Βρετανών και Ιρλανδών μαζί, αν και οι τελευταίοι ήταν πολυπληθέστεροι και φτωχότεροι, δεν άκουσα να υπάρχουν περισσότεροι από εξήντα αγνοούμενοι, οι πιο πολλοί εκ των οποίων είναι αμφισβητούμενοι καθότι δεν τους γνωρίζει κανείς παρά μόνον οι ιρλανδοί καλόγεροι».³ Οπωσδήποτε, ορισμένοι νεκροί θρηνήθηκαν περισσότερο από άλλους. Μάλιστα, ο Giles Vincent, έμπορος και μέλος του Βρετανικού Επιμελητηρίου, εξυμνήθηκε σε κάποιο ποίημα με τίτλο «Επ' ευκαιρία του θανάτου του κου G. Vincent, κατά την πρόσφατη τρομακτική καταστροφή στη Λισαβόνα», που δημοσιεύτηκε στο *The Gentleman's Magazine* το Φεβρουάριο του 1813:

2. A. Castres, Επιστολή στο *Gentleman's Magazine* 25 (Δεκέμβριος 1755), 559.

3. *Gentleman's Magazine* 83 (Φεβρουάριος 1813), 105.

Δυστυχιωμένη νεότητα! Ποιο μπορούσε να είναι το
κρίμα σου;
Για να σε πάρει ο χάρος τόσο νωρίς
Από γονείς και φίλους, που τώρα ατέλειωτα θρηνούν
Τη σκληρή μοίρα – του θανάτου την αγιάτρευτη
πληγή.
Ας μην πασχίζουμε όμως να προεικασούμε τη θεία
βούληση,
Τα έργα Της είναι πάντα δίκαια – τα αίτια διαφεύ-
γουν της γνώσης των ανθρώπων.⁴

Και άλλοι αλλοδαποί κάτοικοι και επισκέπτες, μεταξύ των οποίων Γερμανοί, Ολλανδοί, Ισπανοί (συμπεριλαμβανομένου του πρέσβη) και Ιταλοί, βρήκαν το θάνατο στη Λισαβόνα. Εκείνοι που αγνοήθηκαν στην καταμέτρηση και δεν αναφέρθηκαν από τα ιστορικά βιβλία ήσαν οι πολυάριθμοι αφρικανοί δούλοι που χάθηκαν μέσα στη φυλακή της Cadeia da Galé και στα σπίτια και τα μέγαρα των κυρίων τους. Ογδόντα αποτρόπαιοι εγκληματίες και ληστές απαγχονίστηκαν με συνοπτικές διαδικασίες δημόσια, αυτοί όμως υπήρξαν θύματα μάλλον της δικής τους απληστίας και των δικών τους παράνομων ορέξεων, παρά του σεισμού.

Οι υλικές ζημιές στη Λισαβόνα δεν είχαν προηγούμενο στην ιστορία της Ευρώπης: ούτε οι πυρκαγιές της Ρώμης και του Λονδίνου ούτε η άλωση της Καρχηδόνας και της Κωνσταντινούπολης, για να αναφέρουμε τα πιο γνωστά παραδείγματα ολέθρου, δεν μπορούν να συ-

4. Castres στο *Gentleman's Magazine*, 559.

γκριθούν με τούτη τη θεομηνία. Μόνον ίσως η καταστροφή της Πομπηίας από την έκρηξη του Βεζούβιου θα μπορούσε να συγκριθεί σε βιαιότητα με το σεισμό της Λισαβόνας, το γεγονός όμως αυτό ήταν πολύ μακρινό στο χρόνο και αβέβαιο ως προς τη θέση.⁵ Δεν εκπλήσσει, επομένως, το γεγονός ότι οι σύγχρονοι του σεισμού της Λισαβόνας προσέτρεχαν σε βιβλικές θεομηνίες κάθε φορά που επιχειρούσαν να περιγράψουν το μέγεθος της καταστροφής. Η Λισαβόνα παρομοιαζόταν αδιακρίτως με την Ιεριχώ, τη Βαβυλώνα, τη Νινεβή, τα Σόδομα και τα Γόμορρα.

Το μεγαλύτερο όμως πλήγμα, τόσο από το σεισμό όσο και από τη φωτιά, υπέστη το πιο πυκνοκατοικημένο και πλούσιο τμήμα της πόλης, όπου έδρευαν οι σημαντικότερες πολιτικές, οικονομικές, εκκλησιαστικές και εμπορικές υπηρεσίες. Η περιοχή αυτή εκτεινόταν από το Φρούριο στα ανατολικά, από τη Rua do Século στα δυτικά και από τις όχθες του Τάγου σε ένα μίλι βάθος προς την ενδοχώρα. Σε αυτή την ακτίνα βρισκόταν το παραθαλάσσιο ανάκτορο Paço da Ribeira, το Τελωνείο, κυβερνητικά κτίρια, τα δικαστήρια, η Casa da Índia, το Νομισματοκοπείο, ο καθεδρικός ναός Σέ, δεκάδες εκκλησίες και μοναστήρια, η κεντρική αγορά, τα

5. Χάρη στον Πλίνιο τον Νεότερο, διαθέτουμε λεπτομερή περιγραφή της έκρηξης του Βεζούβιου και της καταστροφής της Πομπηίας. Δεν ήταν έτσι όμως μέχρι το 1763, όταν η αρχαιολογική σκαπάνη, ανασκάπτοντας τις στάχτες και τη λάβα του φηιστείου, αποκάλυψε την επιγραφή *Res Publica Pompeianorum*, πράγμα που συνέβαλε στον ακριβή προσδιορισμό της τοποθεσίας της αρχαίας Πομπηίας.

ναυπηγεία Ribeira das Naus, η καινούργια Όπερα, το αρχηγείο της Ιεράς Εξέτασης, το νοσοκομείο των Αγίων Πάντων, οι πλατείες Terreiro do Paço και Rossio καθώς και ολόκληρη η συνοικία Βαίχα, όπου ήταν κυρίως εγκατεστημένοι οι έμποροι με τα καταστήματα και τις αποθήκες τους. Από τα κτίρια αυτά, μόνο το Νομισματοκοπείο παρέμεινε ανέπαφο. Με ένα φύσημα του ανέμου, η Λισαβόνα έχασε την ικανότητά της να κυβερνάται, να διεξάγει εμπόριο, να τελεί θρησκευτικές τελετές και να επικοινωνεί με τον έξω κόσμο – κατέστη δηλαδή αδύνατο να λειτουργήσει.

Αν δεν είχε ξεσπάσει η πυρκαγιά, ή αν είχε τουλάχιστον μερικώς αντιμετωπιστεί, πολλά θα μπορούσαν να διασωθούν από τα ερείπια. Η φωτιά όμως έκανε περισσότερο κακό απ' ό,τι ο ίδιος ο σεισμός. Αμέσως μετά τις πρώτες σεισμικές δονήσεις, πολλοί έμποροι της συνοικίας Βαίχα άρχισαν να σκάβουν στα σημεία όπου βρίσκονταν τα καταστήματα και οι αποθήκες τους, προσπαθώντας να διασώσουν έστω κάποιο μέρος από τα υπάρχοντά τους, για να γίνουν όλα στη συνέχεια παρανάλωμα του πυρός. Καπνός έγιναν αμέτρητα λογιστικά βιβλία, εμπορικά έγγραφα και χρεόγραφα, από τα οποία εξαρτιόταν σε μεγάλο βαθμό η ζωή τους. «Πολλοί έμποροι έχουν απόλυτα καταστραφεί. Δύο μόνον εμπορικοί οίκοι έχουν χάσει πενήντα χιλιάδες στερλίνες ο καθένας, ενώ κανείς τους δεν γνωρίζει ποιοι είναι οι οφειλότες αφού τα εμπορικά τους βιβλία έγιναν στάχτη· και αν ακόμα είχαν καταφέρει να τα γλιτώσουν από την καταστροφή, ποιο το όφελος, εφόσον όλοι σχεδόν οι κάτοικοι της πόλης έχουν καταστεί αφερέγγυοι εξαιτίας αυ-

τής της κακοτυχίας», έγραφε κάποιος δικαιολογημένα ανήσυχος βρετανός έμπορος.⁶ Στο Τελωνείο και στα καταστήματα της παραλίας, αποθέματα χρυσού, διαμαντιών, ίασπη, ζάχαρης, καπνού, κακάο, δερμάτων, βαμβακιού, μεταξιού, ξυλείας και πλήθος άλλων αξιόλογων εμπορευμάτων είτε είχαν πλήρως καταστραφεί, είτε είχαν παρασυρθεί από το παλιρροϊκό κύμα, είτε είχαν γίνει παρανάλωμα της φωτιάς.

Τις ζημιές από την καταστροφή δεν υπέστησαν μόνο η Λισαβόνα και η Πορτογαλία. Την εποχή του σεισμού, η Λισαβόνα ήταν λιμάνι πρώτου μεγέθους και για το ενδοευρωπαϊκό αλλά και για το διεθνές εμπόριο με τη Βόρεια και τη Νότια Αμερική, την Αφρική και την Ασία, με αποτέλεσμα ό,τι συνέβαινε στην πρωτεύουσα της Πορτογαλίας να έχει επιπτώσεις, μεταξύ άλλων και σε διαφορετική κλίμακα, στους βραζιλιάνους αγρότες και μεταλλωρύχους, στους ασιάτες παραγωγούς μπαχαρικών, στους ινδούς κατεργαστές μεταξιού, στους βρετανούς εριοβιομηχάνους, στους γάλλους βυρσοδέψες, στους γερμανούς ξυλεμπόρους, στους ολλανδούς καπνεμπόρους, στους εβραίους κόπτες διαμαντιών της Αμβέρσας και του Άμστερνταμ, ακόμα και στους αλιείς των αμερικανικών αποικιών. Σε επιστολή του προς τους εμπόρους της Βοστόνης με ημερομηνία 6 Νοεμβρίου, που δημοσιεύτηκε στην *Pennsylvania Gazette* την 8η Ιανουαρίου 1756, ένας βρετανός μεσάζων με έδρα τη Λισαβόνα αναφέρει την απώλεια κάποιου φορτίου αποξηραμένου μπακαλιάρου, συνηθισμένο εμπόρευμα μαζί με το βαμ-

6. Castres στο *Gentleman's Magazine*, 559.

βάκι, τον καπνό και την ξυλεία, στις συναλλαγές μεταξύ των αμερικανικών αποικιών και της Πορτογαλίας:

Δεν έχω διόλου χρόνο, ούτε την πρόθεση να μακρηγορήσω σχετικά με την υπόθεση αυτή, γι' αυτό σας παραπέμπω στον καπετάνιο Collins για τις λεπτομέρειες. Περιορίζομαι να σας πω ότι πούλησα το αλίευμά σας. Αλίμονο όμως! Καταστράφηκε εξ ολοκλήρου και χάθηκε κατά την οικουμενική θεομηνία: δεν είχα κανένα νέο από τον αγοραστή μετά την καταστροφή και πολύ αμφιβάλλω αν θα είναι σε θέση να πληρώσει. Κοντολογίς, μάλλον έχουμε χάσει την πίστωση... Οφείλω να παραμείνω σε τούτο τον δυστυχισμένο τόπο για χάρη των φίλων μου και θα καταβάλω κάθε δυνατή προσπάθεια, προκειμένου να διασώσω όσα μπορώ από τα υπάρχοντά σας.

Υπήρξαν και πολλές άλλες παρόμοιες αναφορές για οικονομικές ζημιές και απώλειες. Περιέργως όμως, κάποιες άλλες ενέργειες θα μπορούσαν να αποδειχθούν πολύ προσοδοφόρες. Σε εκτενή έκθεσή του με ημερομηνία 18 Νοεμβρίου, κάποιος ανώνυμος βρετανός έμπορος στη Λισαβόνα αναφέρει σε λονδρέζο συνάδελφό του την ειδική περίπτωση ενός γερμανού μεσάζοντα που, ανεξάρτητα από την αληθοφάνεια ή μη των λόγων του, επιδίδεται στην αφήγηση αφύσικων περιστατικών:

Κάποιος κύριος Burmester, γερμανός έμπορος από το Αμβούργο εγκατεστημένος εδώ, έλαβε επιστολή από το συνεταίρο του στην ανσεατική πόλη, με την οποία τον συμβούλευε να μεταφέρει μεγάλες ποσό-

ητες λινού υφάσματος και άλλων πολύτιμων εμπορευμάτων από την αποθήκη στην οποία βρίσκονταν σε απομακρυσμένες μικρότερες αποθήκες σε διάφορα σημεία της πόλης, προβάλλοντας ως δικαιολογία για την επιθυμία του να πάρουν αυτή την προφύλαξη το όνειρο που είχε δει επί δεκατέσσερις συνεχείς ημέρες, πως η πόλη της Λισαβόνας είχε τυλιχτεί στις φλόγες. Πολλοί θα μπορούσαν να αμφιβάλλουν για την αλήθεια των λεγομένων του, ώσπου ο κύριος Burmester επέδειξε δημόσια την επιστολή σε όλους. Όμως, καθώς η επιστολή έμοιαζε με κάποια υπερφυσική προειδοποίηση και, πολύ περισσότερο, δεν φαινόταν να υπάρχει κανένας απολύτως λόγος να την πάρει κανείς στα σοβαρά, ο κύριος Burmester δεν έλαβε κανένα προφυλακτικό μέτρο, με αποτέλεσμα τα υπάρχοντά του να γνωρίσουν την ίδια τύχη με εκείνα των γειτόνων τους.⁷

Με μία λέξη, η κλίμακα των οικονομικών και χρηματοπιστωτικών απωλειών υπήρξε αστρονομική. Μόνον οι βρετανοί έμποροι υπολογίζεται ότι έχασαν επτά εκατομμύρια λίρες σε εμπορεύματα. Οι γερμανοί έμποροι απώλεσαν δύο εκατομμύρια περίπου λίρες. Οι απώλειες των Πορτογάλων δεν ήταν καν δυνατό να υπολογιστούν.

Όσο βαριές κι αν ήταν οι οικονομικές απώλειες, οι επιχειρήσεις ήταν αναπόφευκτο να ανακάμψουν μετά από κάποιο χρονικό διάστημα. Αντίθετα, στάθηκε αδύνατο να ανακτηθεί ο αμύθητος πλούτος σε βιβλία, χειρόγραφα, πίνακες, γλυπτά, ταπισερί, έπιπλα και αντι-

7. *Gentleman's Magazine* 83 (Φεβρουάριος 1813), 106.

κείμενα τέχνης που κοσμούσαν τα βασιλικά ανάκτορα και τα μέγαρα των ευγενών της Λισαβόνας και βοήθησαν στην εξάπλωση της φωτιάς. Στο παλάτι του μαρκησίου de Lourical, που ήταν από τα πρώτα όπου ξέσπασε η φωτιά μετά το σεισμό, αποτεφρώθηκε μια υπέροχη εικαστική συλλογή με περισσότερους από διακόσιους πίνακες, μεταξύ των οποίων υπήρχαν έργα του Τιτσιάνο, του Κορέτζιο και του Ρούμπενς, μαζί με τη βιβλιοθήκη που περιλάμβανε ογδόντα χιλιάδες τόμους, χίλια χειρόγραφα (μεταξύ των οποίων και ένα εγχειρίδιο ιστορίας γραμμένο διά χειρός του ίδιου του αυτοκράτορα Charles V), καθώς και ανεκτίμητες συλλογές γεωγραφικών και ναυτικών χαρτών και σχολίων των μεγάλων πορτογάλων εξερευνητών που χρησιμοποιούσαν κατά τη διάρκεια των ταξιδιών τους για την ανακάλυψη της Αφρικής, της Ασίας και του Νέου Κόσμου. Η βασιλική βιβλιοθήκη, όπου ο βασιλιάς João V είχε αποθησαυρίσει εβδομήντα χιλιάδες τόμους (συμπεριλαμβανομένων των εβραϊκών Βίβλων και θρησκευτικών κειμένων που είχε αγοράσει ο Carvalho στο Λονδίνο), χάθηκε επίσης στη φωτιά που περικύκλωσε το παραθαλάσσιο ανάκτορο. Και άλλες σημαντικές βιβλιοθήκες αποτεφρώθηκαν στις μονές των São Domingos, Carmo, São Francisco, Trindade και Boa-Hora. Το συνολικό απόθεμα τριάντα περίπου βιβλιοπωλών της πόλης κατακάνκε επίσης. Δυστυχώς, δεν υπήρξε καμία αποζημίωση για την απώλεια τέτοιων στοιχείων πολιτιστικής κληρονομιάς. Η καταστροφή στέρησε την Πορτογαλία από έναν εθνικό πλούτο, τον οποίο δεν θα μπορέσει ποτέ να αναπληρώσει.

Ως εκ θαύματος, κάποια σημαντικά κτίρια και περι-

ουσιακά στοιχεία διέφυγαν από την τριπλή επίθεση του σεισμού, του παλιρροϊκού κύματος και της πυρκαγιάς. Το Νομισματοκοπείο επί της Rua São Paulo, λίγο βόρεια των ναυπηγείων, υπήρξε ένα από τα κτίρια του κέντρου της πόλης που παρέμειναν όρθια. Το ότι επέζησε άθικτο αποτέλεσε ακανθώδες ζήτημα και πλήγωσε ιδιαίτερα τους ιεροκήρυκες που υποστήριζαν ότι ο Θεός τιμωρούσε τη Λισαβόνα, μεταξύ των άλλων, και για το αμάρτημα των κατοίκων της να λατρεύουν το χρυσάφι. Ακόμα πιο εντυπωσιακό ήταν ότι τα άφθονα αποθέματα χρυσού του βασιλείου δεν συλήθηκαν από τον όχλο, γι' αυτό όμως το ευεργέτημα ο βασιλιάς και η χώρα όφειλαν να ευχαριστήσουν ένα απλό παιδί. Πρόκειται για ένα απ' αυτά τα εξαιρετικά γεγονότα που συμβαίνουν μερικές φορές ανεξήγητα κατά τη διάρκεια καταστροφών. Οι λεπτομέρειες καταγράφηκαν σε ανώνυμη επιστολή, που φυλάσσεται σήμερα στη Βρετανική Ιστορική Εταιρεία της Πορτογαλίας. Μεσούσης της καταστροφής, κάποιος Άγγλος καθόταν μονάχος στην όχθη του ποταμού, αφού είχε μόλις διαφύγει από την καταρρέουσα οικία του και από την ορμή των παλιρροϊκών κυμάτων.

Βρισκόμουν σε τέτοια δεινή κατάσταση που δεν ήξερα πού την κεφαλήν κλίνη. Αν έμενα εκεί, κινδύνευα από τη θάλασσα. Αν έφευγα από την όχθη, θα κινδύνευα από τις καταρρεύσεις των σπιτιών. Τελικά, αποφάσισα να κατευθυνθώ προς το Νομισματοκοπείο το οποίο, όντας ένα χαμηλό και πολύ γερό κτίριο, δεν είχε υποστεί σοβαρές ζημιές, σε αντίθεση με άλλα σπίτια κατά μήκος του ποταμού. Η διμοιρία στρατιωτών που φρουρούσε καθημερινά το

κτίριο είχε τραπεί σε φυγή, και το μοναδικό άτομο που παρέμενε επί τόπου ήταν ο επικεφαλής αξιωματικός, ένας νεαρός ευγενής δεκαεπτά με δεκαοκτώ ετών, τον οποίο βρήκα να στέκεται όρθιος μπροστά στην πύλη. Καθώς η γη εξακολουθούσε να σείεται και το μέρος όπου βρισκόμασταν απείχε είκοσι ως τριάντα πόδια από τα απέναντι σπίτια (τα οποία κατέρρεαν), ενώ η αυλή γέμιζε νερά, μας φάνηκε επικίνδυνο να μείνουμε εκεί και αποσυρθήκαμε μέσα στο κτίριο όπου καθίσαμε πάνω σε σωρούς από πέτρες και σκουπίδια. Εδώ αρχίσαμε να συνομιλούμε και όταν του εξέφρασα το θαυμασμό μου που ένας τόσο νέος άνθρωπος είχε το θάρρος να κρατήσει το πόστο του όταν όλοι οι άλλοι στρατιώτες είχαν τραπεί σε φυγή, μου έδωσε την εξής απάντηση: «Για ένα πράγμα ήμουν βέβαιος· ακόμα κι αν γη σχιζόταν στα δυο και απειλούσε να με καταπιεί, δεν θα μου περνούσε καν η σκέψη να εγκαταλείψω τη θέση μου». Κοντολογίς, χάρη ακριβώς στη γενναιότητα του νεαρού αυτού άνδρα, δεν λεπλατήθηκε το Νομισματοκοπείο, που περιείχε εκείνη τη στιγμή πάνω από δύο εκατομμύρια χρυσά νομίσματα, και νομίζω ότι τον τιμώ δεόντως λέγοντας ότι δεν συνάντησα ποτέ κάποιον που να συμπεριφέρθηκε με τέτοια ψυχραιμία και υπευθυνότητα σε συγκυρίες πολύ λιγότερο επικίνδυνες από τη σημερινή». ⁸

Ο νεαρός αξιωματικός ήταν ο υπολοχαγός Bartolomeu de Sousa Mexia, του οποίου η ανδρεία δεν έμεινε ούτε

8. Ανώνυμος, *Account by an Eyewitness*, 12.